

“ДУБЛИНЧҮҮД” ЗОХИОЛЫН ОРЧУУЛГАД ХИЙСЭН
ЗАРИМ АЖИГЛАЛТ

Д.Отгонтуяа⁷², А.Сүхмаа⁷³, Г.Энхбаяр⁷⁴

Abstract: *Different cultures of humankind influence their views and perceptions of society. This principle is vital in the translation process, and the translator aims at conveying the message of the source text (ST) to the target text (TT) accurately and understandably for the readers. Therefore, every translator should have some theoretical knowledge about how to deal with different strategies of translating Culture-Specific Items (CSI) and use appropriate methods. In translation, CSI are common to all languages, nevertheless they are unique to the culture of the source text (ST). In this paper, some CSI in the Mongolian translation of Dubliners by James Joyce, which comprises of 15 short stories, have been analyzed by using Newmark's model of CSI. In translation, universal words do not cause any particular issues because it is usually easy to find their equivalents in the TT. On the other hand, cultural vocabularies are difficult to translate and therefore they belong to the group of non-equivalent lexis.*

Түлхүүр үг: Уран зохиолын орчуулга, соёлын онцлог бүхий үг хэллэг, П.Ньюмарк, Дублинчүүд, дүйцэл

Удиртгал

Хүн төрөлхтний түүхэнд мэдэгдэж буй орчуулгын үйлийн үүсэл нь эртний уламжлалтай. МЭӨ 196 оны үед хамаарах 5-р Птолемейд өргөсөн зарлиг болох “Сарнайн чулуун бичээс” (Rosetta Stone)- ийг 1799 онд Египетээс олсон. Ижил утгатай энэхүү гурван бичээс бүхий дурсгалыг Эллиний үед (Hellenistic period 323-31BC) сийлсэн бөгөөд чулууны дээд хэсэгт эртний Египетийн дүрс үсэг, дунд нь эртний мисир таталган бичиг, доод хэсэгт нь эртний грек үсгээр бичжээ. Грек бичвэрийн анхны бүрэн орчуулгыг 1803 онд хийснээр бусад бичээсийг бүрэн тайлж уншихад дөхөм болсон бөгөөд эл бичээсийг дуурайсан уу, эсвэл, орчуулсан уу гэдгийг тогтооход түвэгтэй хэмээн судлаачид үздэг.

20-р зуунаас өмнөх үеийн орчуулгын сэтгэлгээ нь нэг талаас Библи судрын орчуулга, нөгөө талаас уран зохиолын орчуулга дээр үндэслэж байсан бөгөөд тухайлбал, Жеффри Чосер, Жон Драйден, Александр Поп, Гёте зэрэг алдартай зохиолч, яруу найрагчдын олон арван орчуулгын бүтээл хэвлэгдэн гарч байсан. Монголчууд Европын тэр дундаа орос болон бусад хэлнээс шууд болон дам орчуулах ажил 20-р зууны эхнээс идэвхжсэн бөгөөд сүүлийн жилүүдэд дэлхийн шилдэг яруу найраг, тууж, роман, өгүүллэг бүхий утга зохиолын олон ном бүтээлийг эх хэлнээс нь монгол хэлнээ орчуулан хэвлүүлэх нь олширсоор байна. Монголын үе үеийн дуун

⁷² Ph.D, МУИС, ШУС, Хүмүүнлэгийн ухааны салбарын Гадаад хэлний төв

⁷³ Докторант, МУИС, ШУС, Хүмүүнлэгийн ухааны салбарын Гадаад хэлний төв

⁷⁴ Докторант, МУИС, ШУС, Хүмүүнлэгийн ухааны салбарын Гадаад хэлний төв

хөрвүүлэгчдийн орчуулах арга барил өөр өөрийн гэсэн онцлогтой, эх хэлний баялаг сайхныг илтгэсэн, бие даасан байдал, үндэсний соёл, уламжлалаа хадгалсан шинжтэй байсан байна.

Уран зохиолын орчуулга тун адармаатай бөгөөд тухайн эх зохиолд дүрслэгдэж буй орны түүх, соёл, шашин шүтлэг, зан заншил, ахуй амьдралыг сайтар мэдэх шаардлага орчуулагч хүнд байнга тулгарч байдаг. Хүн төрөлхтний үүтгэсэн олон янзын соёл нь тэдний нийгмийг үзэх үзэл, ойлголтод нөлөөлдөг. Энэхүү зарчим нь орчуулгын үйлд чухал ач холбогдолтой бөгөөд орчуулагч орчуулгын эхийг (ST) орчуулах хэлэнд (TT) үнэн зөв, ойлгомжтойгоор уншигчдад хүргэх үүрэгтэй. Иймд орчуулагч бүр соёлын онцлог бүхий үг хэллэгийг (CSI) орчуулах талаар тодорхой онолын мэдлэгтэй байж тохиромжтой арга, тактикийг ашиглан бүтээлч орчуулга хийх хэрэгтэй. Соёлын онцлог бүхий үгийн сан нь бүх хэлэнд нийтлэг байдаг хэдий ч орчуулгын эх (ST)-ийн соёлд өвөрмөц байдлаар илэрхийлэгддэг ажээ.

Дэлхийн олон эрдэмтэн судлаачид, орчуулгын онолчид соёлын тухай ойлголтыг өөр өөр судлагдахууны үүднээс судалж шинжилсээр иржээ. Соёлын утгат үг хэллэгийн хэрэглээг тодорхойлохын тулд орчуулагчдын хэрэгжүүлж буй стратегид дүн шинжилгээ хийх, тайлбарлах, эдгээр стратеги нь түгээмэл эсвэл өвөрмөц шинжтэй эсэхийг олж мэдэх зорилготой. Бидний амьдарч буй дэлхийд олон хэлээр хүмүүс хоорондоо харилцах нь соёлын олон янз байдлыг үүсгэж, эдгээр хэл хоорондын харилцааны хүрээнд орчуулга зайлшгүй хэрэгцээ болж хувирдаг. Орчуулагчид соёлын тухайт үг хэллэгийг орчуулахдаа зарим бэрхшээлтэй тулгардаг тул хэлбэрийг бус утгыг дамжуулахад төвлөрөх хэрэгтэй болдог.

Эл өгүүлэлдээ 15 богино өгүүллэгээс бүрдэх Жэймс Жойсын “Дублинчүүд” зохиол, түүний монгол орчуулга дахь соёлын онцлог бүхий зарим үг хэллэгийг хэрхэн орчуулсныг П.Ньюмаркийн загварчлал, ангиллыг (*Culture-Specific Items*) ашиглан дүн шинжилгээ хийхийг зорилоо. Энгийн үг хэллэгийг орчуулгын хэлэнд буулгахад түүний дүйцлийг олоход хялбар байдаг бол соёлын онцлог бүхий үгийн санд тохирсон дүйцэл олоход бэрхтэй. Орчуулгад бүрэн дүйцэл гэж байхгүй хэмээн үзэх Якобсон (Jakobson, 2013:114) нэг хэлний хүрээнд орчуулахад ч утгыг тайлбарлахын тулд дохионы нэгжийн хослолыг (*code-units*) хэрэглэх хэрэгтэй гэж үзжээ. Уран зохиолын орчуулгыг эх бичвэртэй харьцуулж, тактик бүрийг илүү сайн ойлгохын тулд жишээгээр тайлбарлав.

20-р зууны Ирландын нийгмийн амьдралыг олон талаас нь тусгасан “Дублинчүүд” хэмээх богино өгүүллэгийн түүврийг орчуулагч О.Чинбаяр 2012 онд монгол хэлнээ орчуулсан бөгөөд 2014 онд “Зураачийн залуугийн хөрөг”, “Улисс” романыг тус тус орчуулж уншигчдын гар дээр тавьжээ.

Ирландын нэрт зохиолч Жэймс Жойс (1882-1941)-ын уран бүтээлийн өв нь шүлгийн хоёр эмхэтгэл, нэг жүжигчилсэн зохиол, богино хэмжээний өгүүллэг, гурван романаас бүрддэг. Тэрээр яруу найрагч, жүжгийн зохиолчийн хувьд шинийг санаачлагч, гарамгай нэгэн гэж тооцогддоггүй ч хүүрнэл зохиолууддаа хийсэн хувьсгал нь түүнд том ололт авчирсан юм. Ж.Жойс XX зууны роман бичигчдэд тулгарч асан хамгийн гол асуудал буюу реализм, символизм хоёроос сонгох эсэх асуудлыг ухаарлын аргаар шийдвэрлэсэн гэдэг. Нэг талаас хүүрнэл зохиолд урд өмнө бараг хөндөгдөөгүй бодит байдлын шинэ орон зайг нээж, нөгөө талаас зохиолчид бэлгэдэлт загвараар бодит үнэнийг илэрхийлэх арга замыг эрэлхийлж байв. Энэ хоёр хандлагын төв дундыг баримталж ямар ч реалист зохиолчоос илүү Жойс өдөр тутмын амьдралд тулгамдаж байсан асуудлыг бодитоор, илэн далангүй нээн харуулжээ. Ийм ч учраас түүний “Улисс” эрээ цээргүй зохиол гэж арав буюу түүнээс илүү жилээр Англи, Америк улсад хэвлэх, борлуулахыг хориглосон ч Францад хэвлэгдсэн номын хуулбарыг хууль бусаар орчуулан хэвлэж байв. (Бөрт, 2016:47)

Орчин үеийн богино өгүүллэгийн төрөлд “Дублинчүүд” нь шинэ хэв маяг, арга барилыг оруулсан юм. “Зураачийн залуугийн хөрөг” зохиолоороо Жойс роман бичих уламжлалт арга

барил, хөгжлийн нэг хэвийн явц, чиг хандлагыг цоо шинээр баяжуулсан. “Улисс”-д Жойс хуучин цагийн улиг болсон хэрэг явдлыг халж, эхнэртээ хууртагдсан Леополд Блүүм гэх еврей залуугийн Дублинд өнгөрүүлсэн нэг өдрийг харуулж (Гомерийн “Одиссей”-н үйл явдлаас сэдэвлэн), шинэ дүрийг бүтээсэн. Зүүдний логик буюу цаг хугацаа, орон зайн саад тээгийн сүйтгэл маягаар бичсэн “Финнегиний хойлго” нь “Улисс” номныхоо нэмэлт буюу тайлбар бүтээл бөгөөд Хампри Чимпдэн Ийрвикер нэрт шар айргийн мухлагийн эзний амьдралаас сэдэвлэсэн түүхийг бичихдээ уран зохиолын цоо шинэ хэлийг боловсруулсан хэмээн үнэлэгддэг төдийгүй хэлний агуу их чадвар, хошин шогийн нарийн мэдрэмжээр бичсэн тул уг номыг уншиж ойлгохын тулд уншигчдаас их хүч хөдөлмөр зарцуулах шаардлагатай болдог. (Берт, 2016:48)

“Дублинчүүд” нь богино хэмжээний өгүүллэгээс бүрдэх зохиолын дүрүүд нь “Улисс” романд үргэлжлэн амьдардаг онцлогтой. Эцэг Флинн хэмээх сүмийн тахилч нас барснаар “Эгч дүүс” өгүүлэл эхлэх агаад эцэг Флинний ойр байсан залуугийн бодол ба эцэг Флиннийг юунаас болоод өөд болсон талаар ярилцаж буй эгч дүүсийн харилцан яриагаар үйл явдал өрнөнө. Сүмийн эцэг ламын хувьд шашны ариун зан үйлээ хүндлэн үздэг байсан нь гарцаагүй бөгөөд цуглааны нэгэн үйлчлэгч “Ариун хундага”-ыг унагааж хагалснаас болж Флинн оюун санааны гүн хямралд орж улмаар тархинд нь гурван удаа цус харваад нас бардаг.

Эгч дүүс (The Sisters) өгүүллэгийн сэдэв, өгүүлэмж эгч дүүсийн яриатай огт хамааралгүй бөгөөд зохиолч яагаад энэ нэрийг өгсөн нь сонирхолтой. Зохиолын өгүүлэгч нь нэгэн залуу католик санваартантай нөхөрлөж байснаа дурсдаг өгүүлэмжийг ойлгохын тулд дүн шинжилгээ хийх, утга учрыг олохыг уншигчдад үлдээдэг нь Жойсын “ухамсрын урсгал” гэх ойлголт зохиолуудад нь шингэсэн байдагтай холбоотой.

Хэл шинжээч, орчуулгын онолч Петер Ньюмарк “Орчуулгын сурах бичиг” хэмээх онолын бүтээлдээ соёлын онцлог бүхий үг хэллэгийг (Culture-Specific Items) орчуулах хэд хэдэн ангиллыг анх тодорхойлсон. Тухайлбал, шилжилт, нутагшуулалт, соёлын дүйцэл, үүргийн дүйцэл, дүрслэн тайлбарласан дүйцэл, ижил утгатай үг, дуурайлах, сэлгэлт, модуляц хийх, стандарт орчуулга, нөхөлт, утгын дүн шинжилгээ, хосолсон, ихэсгэл ба багасгал, дахин бүтэцжүүлэлт, тайлбар зэрэг болно. (Newmark, 1988:81-93)

Ньюмаркийн томъёолсон соёлын дүйцэл (Newmark, 1988:82) гэдэг нэр томъёо нь орчуулгын эх (SL) дэх соёлын тухайт үг хэллэгийг орчуулах хэлний (TT) соёлын тухайт үг хэллэгээр орчуулдаг ойролцоо орчуулга болно. 1964 онд Е.Найда орчуулгын эх (SL) ба орчуулах хэл (TT) хоёр нь соёлын хувьд өөр хоорондоо зэрэгцэн байх орчуулгын харилцаа зохицол, асуудлыг шийдсэн. Үүнийг ашиглаж Ньюмарк таван “соёлын ангилалзүй”-гээ (*cultural categories*) гаргасан. (Newmark, 1988:96)

1. Экологи (ургамал, амьтан, салхи, тал, толгод)
2. Материаллаг соёл (хоол, хувцас, орон байр, тээвэр)
3. Нийгмийн соёл (ажил, амралт)
4. Байгууллага, зан заншил, үйл ажиллагаа, журам үзэл баримтлал (улс төрийн, захиргааны, шашны, урлагийн)
5. Дохио зангаа, зуршил

Зарим ангилалд тохирох соёлын онцлог бүхий үг хэллэгийн орчуулгыг жишээлэн авч үзье.

A. Шилжилт (Transference)

Ньюмаркийн үзсэнээр, “Шилжилт нь орчуулгын эх (SL)-ийн үг хэллэгийг орчуулах хэл (TT)-ний үг хэллэг рүү орчуулах орчуулгын явц юм”. Зөвхөн жижиг бүлэг бүхий соёлын ухагдахуун ойлголтыг шилжүүлнэ. Тухайлбал, амьд ба амьгүй хүний нэр, газарзүйн нэр томъёо, сонин сэтгүүлийн нэр, орчуулагдаагүй уран зохиол, жүжиг, киноны нэр, хувийн компанийн ба төрийн байгууллагын нэр, гудамжны нэр, хаягийг орчуулахгүйгээр шилжүүлнэ. Орчуулагч энэ

аргыг бичвэр ба уншигч хоёрын хооронд ойр дотно байдлыг мэдрүүлэх зорилгоор ашиглана гэж Ньюмарк үзсэн.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (ТТ)
The Rev. James Flynn aged sixty-five years.	Санваартан Жэймс Флинн 65 насандаа өөд болов.	Дээрхийн гэгээн Жэймс Флинн (...сүмийн ламтан асан) 65 настай.

James Flynn бол хүний нэр учир зохиолч энд галигт (*transliterated*) шилжүүлсэн байна. *Rev.* гэсэн товчилсон үг нь *Reverend* буюу санваартан, номлогч гэсэн утгатай үг бөгөөд Буддын шашинтай монгол уншигчид ойлгоход дөхөмтэй гэдэг үүднээс ‘Дээрхийн гэгээн’ хэмээн орчуулсан болов уу. Христийн болон Иудын шашны санваартны өндөр цол хэргэм ажээ.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (ТТ)
He had a little library made up of old numbers of <i>The Union Jack, Pluck and The Halfpenny Marvel</i> .	Тэрээр <i>Юнион Жак, Плак, Хафпэнни Марвел</i> сэтгүүлийн хуучин хэдэн дугаар бүхий цуглуулгатай байв.	"Британийн далбаа", "Чин зориг", "Адал явдлын хямдхан номын сан" -гийн хуучин дугаараас бүрдсэн багашаархан номын сан түүнд байв.

Энэ өгүүлбэрт орчуулаагүй уран зохиолын бичвэрийн (*untranslated literary texts*) нэр байна. Ньюмаркийн соёлын ангилал зүйн гуравт буй “нийгмийн соёл” (*social culture*) хэсгийн жишээ болно.

“*The Union Jack*”, “*Pluck*” and “*The Halfpenny Marvel*” нь 19-р зууны сүүл, 20-р зууны эхэн үеийн Америкт гарч байсан цуврал сэтгүүлүүд бөгөөд оноосон нэрийг орчуулахаас илүүтэй галиглан буулгавал тохиромжтой болов уу. “*little library*” холбоо үгийг “*багашаархан номын сан*” гэж орчуулсан нь байна. “*library*” гэдэг нь “*номын сан*” гэсэн үндсэн утгаас гадна “*олон номын цуглуулга*” (*a collection or set of books or other things*) гэсэн хоёр дахь утгаар нь энд авч үзвэл зохилтой байна.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (ТТ)
... near it on a plate lay a segment of very light plum-pudding хажуугийн тавган дээр чавгаар хийсэн зөөлөн бялууны хэлтэрхий байв.	...дэргэдэх тавган дээр хямдхан цэлцэгнүүрийн дөрөвний нэг мэлтийнэ.

Вебстерийн цахим тольд *pudding* (анхдагч утга нь зайдас гэсэн латин гаралтай үг, чихэрлэг, ихэвчлэн халуун бүлээн иддэг бялуу) гэж тайлбарлажээ. Орчуулагч *pudding* гэдэг үгийг цэлцэгнүүр (*jelly*), *light* гэдгийг хямдхан, *segment* (хэсэг) гэдгийг дөрөвний нэг хэмээн орчуулсан нь орчуулгын эхийн (ST) утгыг алдагдуулсан гэж үзэж болохоор байна.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (ТТ)
There he lay, solemn and copious, vested as for the alder, his large hands loosely retaining a chalice түүний том гарт ариун хундагыг мөчидхөн атгуулжээ.	Чухал хийгээд албархуу тэр яг л буян номын ажил үүргээ гүйцэтгэх гэж буй мэт хувцасласан байх агаад хорчгор том гарт нь хэлтгий аяга бариулжээ.

“*Chalice*” гэдэг нь Христийн шашинд итгэгчдийн хувьд хүндэтгэлийн утга бүхий “Ариун хундага” хэмээгддэг. Христэд итгэгчид Есүс дэлхийд ирснийг дурсан санахын тулд нэг

хундаганаас дарс уух ариун ёслол үйлддэг байна. Энэ ариун ёслолын эрхэм зүйл болох ариун хундагыг “хэлтгий аяга” хэмээн орчуулсан эндүү ташаа болсон байна. Санваартан нь ариун хундагыг унагаж хагалсанд ихээхэн хямарч буйгаас харвал уг хундага итгэл үнэмшлийн хувьд ямар үнэ цэнтэй зүйл вэ гэдгийг нь мэдэж болно. Мөн зохиол эхлэхэд “...it was the third stroke” буюу “энэ нь гурав дахь харвалт байсан” гэсэн өгүүлбэрийн *харвалт* гэдгийг *цохилт* гэж орчуулсан нь үг сонголтын алдаа гэж үзэж болохоор байна.

Энэ ангилалд зохиолын зарим өгүүллэгийн нэрийн орчуулгын тухайд авч үзлээ.

Шороо (Clay) өгүүлэлд Дүблин хотын нэгэн угаалгын газрын гал тогоонд ажилладаг дунд эргэм насны, ганц бие, католик шашинтай эмэгтэй Мария гол дүр агаад зохиолч чухам юуг өгүүлэх гээд байгаа нь оньсого мэт. Нэг удаа Мария Сүнсний баярын өмнөх орой ах дүү Жо-гийн гэр бүлд зочлон нүдээ боогоод тавган дээрх нэгэн зүйлд гар хүрч тоглодог нэг тоглоомд оролцдог. Энэ тоглоом нь хүрч буй зүйл нь ирээдүйг нь зөгнөдөг гэсэн утгыг бэлгэддэг аж. Мариагийн ээлж болоход тэрээр нэг нойтон, наалдамхай зүйлд гар нь хүрдэг. Зохиолд тэр зүйл “шавар” гэж дурдаагүй ч уншигч өгүүллэгийн нэрнээс таамаглаж болно. Энэ тоглоомд “шавар” үхлийг бэлгэддэг. Энэ өгүүллэгийн нэрийг “шавар” бус “шороо” гэж орчуулсан нь нэгэн шашны үйлтэй холбогдох соёлын утга үг бүхий үгийн агуулгыг сайтар ухаж ойлгоогүйтэй холбон үзэж байна.

Эрэлхэг хоёр (Two Gallants) Англи хэлний ‘gallant’ хэмээх нэр үг нь монгол хэлний эелдэг (ялангуяа эрчүүр эмэгтэй хүнтэй харилцахдаа үзүүлдэг хүндлэлтэй зан) ганган хээнцэр, дэгжин гэсэн анхдагч утга, нөгөө талаар эрэлхэг, зоригтой гэсэн утгаар хэрэглэгддэг. Эл өгүүлэлд гарах Корли, Ленехан гэх хоёр залуугийн эрэлхэг, зоригтой үйлийн тухайд бус, харин гэрийн үйлчлэгчдийг эздээс нь салгах замаар хялбар аргаар мөнгө олдог дүрүүд юм. Өгүүллэгийн гарчиг нь хошин егөөдсөн утга аястай бөгөөд зохиолын өгүүлэмжийг ойлгохын тулд Жойс уншигчдад өөрсдөө дүн шинжилгээ хийх, утга учрыг олох буюу “ухамсрын урсгал” гэх ойлголтоо зохиолууддаа шингээж өгсөнтэй нь холбон үзэж хэрэгтэй. Өгүүллэгийн нэрийг шууд оноон орчуулсан нь өрөөсгөл болжээ.

Б. Нумагуулал (Naturalization)

Ньюмаркийн соёлын ангилал зүйн дөрөвт буй “шашны нэр томъёо” (*religious terms*) хэсгийн жишээг авч үзлээ.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (TT)
... like the word gnomon in the Eucilid and the word simony in the Catechism.		...Эвклидийн хувьд “Гномон” мөн товч сургаалд гарах “Симония” гэх үгс тун гайхалтай сонсогддог байв.

Орчуулагч эдгээр шашны холбоотой үгийг орчуулгын эхийн (SL) дуудлагаар нь орчуулгын хэл (TL)-ний үгзүйн бүтцэд зохируулан буулгаж, зүүлтээр тайлбар өгчээ.

В. Үүргийн дүйцэл (Functional equivalent)

Ньюмаркийн үзсэнээр үүргийн дүйцэл нь “соёлын утга бүхий үгсэд хэрэглэгддэг, заримдаа шинэ тодорхой нэр томъёо хэрэглэдэг; тиймээс орчуулгын эхийн (SL) үгийг саармагжуулж эсвэл ерөнхийд нь оруулдаг”. Тэрээр мөн үүргийн дүйцлийг "орчуулгын хамгийн зөв арга, өөрөөр хэлбэл соёлын холбоотой үгсийн утгыг саармагжуулах" гэж тодорхойлсон байдаг (Newmark, 1988:83).

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (TT)
Ignatius Gallher made a catholic gesture with his right hand.	... Игнатий Галлахер баруун гараараа адислав .	Игнатий Галлахер ёслол төгөлдөр байдалтай гараа өргөв.

Catholic gesture нь Христийн шашны зан үйлд хамаарах дохио зангаа бөгөөд Буддын шашинтай уншигчдад буухгүй байна. Ньюмаркийн соёлын ангилал зүйн тавд буй “дохио зангаа, зуршил” (*gesture and habit*) хэсгийн жишээ юм.

Г. Дүрслэн тайлбарласан дүйцэл (*Descriptive equivalent*)

Дүрслэн тайлбарласан дүйцэл нь орчуулгад маш чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. (Newmark, 1988:84) Энэ тактикийг ашигласнаар бусад үг хэллэгийн ашиглан соёлын утгат үг хэллэгийн зөв ойлголттой болох боломжийг бүрдүүлдэг. Найда “Дүрслэн тайлбарласан дүйцэл нь хүлээн авагчийн хэлэнд тогтсон нэр томъёогүй юмс, үйл явдал, шинж чанар, хамаарлыг хувьд хангалттай дүйцэхүйц санаагаар илэрхийлдэг” гэж үзээд юмс ба шинж чанар нь хамгийн түгээмэл гэжээ. (Nida, 1964:237)

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (TT)
She was very fond of that purse because Joe had brought it to her five years before when he and Alphy had gone to Belfast on a Whit-Monday trip.	Ариун сүнсний баярт оролцохоор явахдаа ...	Сүнснүүдийн өдөрт оролцохоор Белфаст руу явахдаа авчирч өгсөн энэхүү хэтэвчиндээ тун их хайртай байв.

Ньюмаркийн соёлын ангилал зүйн дөрөвт буй “байгууллага, зан заншил, үйл ажиллагаа, журам үзэл баримтлал (улс төрийн, захиргааны, шашны, урлагийн)” (*organization, customs, activities, procedures, concepts*) хэсгийн жишээ юм. Орчуулагч шашны холбогдолтой баяр гэж дүрслэх дүйцэл ашиглан орчуулсан байна. Энэ өгүүлбэрт Христийн шашны Ариун Сүнс ирсэн баярын өдөр/ Ургац хураалтын баяр (Holy Spirit/The Christian holiday of Pentecost) хэмээх тэмдэглэлт баярын өдрийн тухай өгүүлжээ.

Д. Сэлгэлт (*Shifts or transpositions*)

Энэ тактик нь “орчуулгын эх (SL)-ээс орчуулах хэлэнд (TL) хувиргах хэлзүйн дүрэмд хамаарна”. Эхний хэлбэрийн сэлгэлт нь ганц тооноос олон тооны хэлбэрт шилжих үед тохиолддог. Орчуулгын эх (SL)-ийн дүрмийн бүтэц орчуулах хэлэнд (TL) байхгүй тохиолдолд хоёр дахь сэлгэлтийг хий шаардлагатай. Гурав дахь сэлгэлтэд үгчлэн орчуулах боломжтой, гэхдээ тохирохгүй байх магадлалтай. (Newmark, 1988:86) “Соёлын ялгаатай байдлаас болж эх бичвэрийн хэлний үгтэй ижил эрэмбийн түвшинд байгаа үг үнэндээ өөр тохиолдолд сэлгэлт шаардлагатай болно” гэж Найда (Nida, 1964:237) үзжээ.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (TT)
In the sacred college , you know, of cardinals and archbishops and bishops there were two men who held out against it while the others were all for it.	Гэгээн ламтан, санваартнуудыг ариун газарт байхыг олонх нь дэмжиж хоёр хүн зөвшөөрсөнгүй.	Кардиналууд, архиепископ болон епископ нарыг Гэгээн зөвлөлд байхыг бүгд зөвшөөрч байхад хоёрхон хүн эсрэг саналтай байлаа.

Cardinals гэдэг нь Католик шашны их лам, *archbishops* – их ламын дараагийн дэв зэрэг, *bishops* - зэрэг дэв нь арай доогуур гуравдугаар түвшин гэж тайлбарлажээ. *Sacred college* гэдэг нь Ариун газар (Holy place) гэсэн үгээр сэлгэж болох юм.

“Учрал” өгүүлэлд “Шашны сургууль”-ийн нэгэн хүү адал явдлыг эрж хайж буйг дүрсэлнэ. Махони гэдэг хүүгийн хамт хичээлээ таслан өдөржингөө сэлгүүцсэний эцэст нэгэн хөгшинтэй тааралдаж яриа өрнүүлж буйг голчлон хүүгийн бодрол, мэдрэмжээр дүрслэн үзүүлжээ.

Англи эх (ST)	Шууд утга	Монгол орчуулга (TT)
... we fought a pitched battle on the grass ... He looked like some kind of an Indian when he capered round the garden, an old tea-cosy on his head, beating a tin with his fist and yelling : "Ya! yaka, yaka, yaka!"	... бид ногоон зүлгэн дээр ширүүн тулалдана. ... толгой дээрээ цайны гүцний хуучин ноосон бүрх дарж өмсчихөөд, атгасан гараараа лааз цохин: - Ия-як-як! хэмээн цэцэрлэгээр орилон гүйх нь Индиантай төстэй харагдана.	...бид шалбааг дээр цуст дайн өрнүүлнэ. Үнэн хэрэгтээ тэр цэцэрлэгээр гүйж, харайж байхдаа данхны хуучин хөлчлөг толгой дээрээ дарж өмсчихөөд, атгасан гараараа лааз цохин: - Ия-як-як! хэмээн орь дуу тавих нь индиантай тун төстэй санагдана.

“pitched battle” холбоо үгийн орчуулгыг англи хэлний тайлбар толиноос (<https://www.merriam-webster.com/dictionary>) харахад 1. Эсрэг талууд ойрхноос ширүүн тулалдах, 2. Газар, цагаа товлон дайтах гэсэн утгатай байна. Эх зохиолоос (ST) орчуулахад хүүхдүүд дээврийн хонгилд эсвэл ногоон зүлгэн дээр ширүүн тулалдаж тоглодог тухай өгүүлнэ. Орчуулгын хувьд үг сонголтыг буруу хийсэн нь ажиглагдлаа.

“tea-cosy” – Монгол хэлний их тайлбар толиноос харахад “хөлчлөг” гэдэг үг нь “халуун жин” гэсэн утгатай бөгөөд харин “tea-cosy” хэмээх англи үгийн утгыг хөөн үзвэл 19-р зууны үеэс цайгаа хөрөхөөс сэргийлэх зорилгоор цайны гүцнийхээ гадуур даавуу болон ноосон утсаар нэхэн хийдэг бүрээсийг хэлдэг байжээ. Энэ нь утгын хувьд дүйж болох ч уншигчдад хуучин үг хэллэгийг шууд ойлгоход хүндрэлтэй.

Дүгнэлт

Уран зохиолын орчуулга нэн адармаатай бөгөөд тухайн эх зохиолд дүрслэгдэж буй орны түүх, соёл, шашин шүтлэг, зан заншил, ахуй амьдралыг сайтар мэдэх шаардлага орчуулагч хүнд байнга тулгарч байдаг.

Жойсын уран бүтээлүүд нь аливаа зүйлийг ухамсарлан ойлгох буюу “хамгийн энгийн зүйлсийн мөн чанар илүү гялалздаг” гэх ойлголт, ухамсрыг танин мэдэх шинэ арга, амьдралыг ойлгох нарийн төвөгтэй үйл явцыг гаргаснаараа дэлхийн шилдэг бүтээлүүдэд зүй ёсоор тооцогдож олон хэлээр орчуулагдсан байна.

Олон янз соёл нь ертөнцийг таних өвөрмөц шинжтэй учраас орчуулагч нь орчуулах эхийг (ST) орчуулгын бичвэрт (TT) буулгахдаа соёлын утгат үг хэллэгийг (CSI) тусгайлан авч орчуулгын онол, зарчим, арга аргачлал, ангилалд тулгуурлан зорилго, агуулга, нөхцөл байдалдаа уялдуулан тохирох стратегийг ашиглах нь зүйтэй болов уу.

Ном зүй

Монгол хэлээр:

Даниэл С.Берт. (2016) Сонгодог 100 Зохиолч, Үе үеийн сонгодог найраг, сод туурвил, шилдэг жүжгийг бүтээгчид, (Daniel S.Burt, The Literary 100) Боть I, II, (Англи хэлнээс орчуулсан Д.Отгонтуяа, Д.Түвшинтөгс) NEPKO publishing, Улаанбаатар.

Жэймс Жойс (2012) Дүблинчүүд, Соёмбо принтинг ХХК, Улаанбаатар.

Д.Отгонтуяа (2015) “Монголын нууц товчоон”-ы хэлцийн англи орчуулгыг задлан шинжлэх нь, Диссертаци, Улаанбаатар.

Гадаад хэлээр:

Bawden, C. (1997) Mongolian-English Dictionary, London, Great Britain.

Newmark, P. (1984) Approaches to Translation'. Oxford and New York.

Newmark, P. (1988) A Textbook of Translation'. New York: TiceHall Press

Nida, E. (1964) Towards a Science of Translating, Leiden: E.J.Brill Publishing.

Jakobson, R. (2013) On Linguistic Aspects of Translation, Harvard University Press.

Цахим эх сурвалж:

Joyce, J (2019) Dubliners, The Project Gutenberg EBook.

<http://merriam-webster.com>